

Energetinio saugumo valdysena Lietuvoje: visuomenės požiūrio ir politikos analizės palyginimas

Vylius Leonavičius¹,

Justinas Juozaitis²,

Dainius Genys³

¹ Vytauto Didžiojo universitetas,
Sociologijos katedra,
Jonavos g. 66, 44191 Kaunas
El. paštas vylius.leonavicius@vdu.lt

² Generolo Jono Žemaičio
Lietuvos karo akademija,
Mokslo centras,
Šilo g. 5, 10322 Vilnius
El. paštas justinas.juozaitis@lka.lt

³ Vytauto Didžiojo universitetas,
Energetinio saugumo tyrimų centras,
Vileikos g. 8, 44404 Kaunas
El. paštas dainius.genys@vdu.lt

Liberalioje demokratinėje valstybėje visuomenės nuomonė tampa privaloma valdymo dalimi. Kiekviena politinė galia, siekdama įgyvendinti vienus ar kitus politinius tikslus, privalo taikyti ir specifinius liberaliai demokratijai būdingus valdymo instrumentus. Tačiau toks uždavinys politinėms galioms tampa nemenku iššūkiu, kadangi šiuolaikinės visuomenės – tai sudėtingas, ypač diferencijuotas skirtingų grupių interesų, įsivaizdavimų ir suvokimų socialinis darinys. Įvairios specifinės visuomenės gyvenimo sritys (energetika, sveikata, švietimas ir t. t.) skirtingų socialinių veikėjų dažniausiai vertinamos nevienodai ar net radikaliai priešingai, todėl, siekdama priimti pozityvius ir konstruktyvius sprendimus, politinė galia turi atsižvelgti arba konstruoti viešąją nuomonę taip, kad ji būtų palanki konkrečiai įgyvendinamai politikai. Viena iš tokių priemonių yra įvairių rizikų konstravimas ir visuomenės įtikinėjimas. Lietuvoje ne kartą yra nagrinėtas visuomenės požiūris į įvairius energetinio saugumo klausimus [1, 2], politikų idėjos [3, 4], tačiau iki šiol nuomonių skirtumai nebuvo gretinami ar analizuojami tarpusavyje.

Visuomenės ir atskirų jos grupių subjektyviai suvokiama energetikos sektoriaus ir jo plėtros rizika tampa ypač svarbiu tyrimo objektu, siekiant valdyti energetikos grėsmes ir rizikas bei numatant visuomenės grupių elgesį. Liberalioje demokratinėje valstybėje rizikų apskaičiavimas bei jų viešinimas gali būti panaudotas kaip ypač svarbus energetikos politikos įgyvendinimo (ne)sėkmingas veiksnys. Valdysenos teorija analizuoja įvairių galios institucijų požiūrius ir pastangas panaudoti rizikas, paveikti ir įtikinti piliečius būti palankiai nusiteikusius vykdomos politikos tikslų atžvilgiu.

Esminis dabarties Lietuvos energetikos politikos prioritetas – energetinė nepriklausomybė – vienu metu aprėpia ir strateginius šalies interesus, pavyzdžiui, integraciją į Europos Sąjungos energetikos sistemą ir priklausomybės nuo Rusijos energijos išteklių mažinimą, ir visuomenės lūkesčius įsigyti energiją už kaip įmanoma mažesnę kainą [5, 6]. Visuomenės nuomonės apklausos duomenys rodo, kad Lietuvos gyventojai teigiamai vertina šalies strateginius interesus, tačiau energijos išteklių kaina jiems yra svarbiausias prioritetas. Pavyzdžiui, integraciją į Europos Sąjungos energetikos sistemas palaiko daugiau nei 70 % respondentų, o 55,3 % sutinka su nuomone, kad

Rusija naudojasi energijos ištekliais, siekdama išlaikyti Lietuvą savo įtakos zonoje. Du trečdaliai (68,7 %) respondentų pirmenybę teikia mažoms energijos išteklių kainoms ir tik trečdalis (30,8 %) – šalies energetiniam savarankiškumui, kuriam būtų reikalingos didesnės finansinės investicijos bei auganti finansinė vartotojų našta [7].

Straipsnyje valdysenos teorijos požiūriu kritiškai pažvelgiama į tai, kaip politinių galių dokumentais ir viešais pareiškimais deklaruojama energetinio saugumo politika dera su tuo pat metu politinių galių konstruojama energetinio saugumo rizika bei su visuomenės energetinio saugumo ir rizikos suvokimu. Tikslui pasiekti suformuluoti du uždaviniai: pirmas – išanalizuoti energetikos politikos racionalumą (nagrinėjant valdžios pasirinktos energetinio saugumo politikos krypties atitikimą visuomenės interesui); antras – išnagrinėti konkrečių energetikos projektų įgyvendinimą ir pasekmes (remiantis visuomenės požiūriu). Visuomenės požiūriu analizė paremta 2013 ir 2017 m. gyventojų apklausomis, o Lietuvos energetikos politikos – svarbiausių 2012–2017 m. energetikos politikos dokumentų ir viešų pareiškimų turinio analize. Tyrimas rodo, kad viešosios nuomonės neatitikimas politikos tikslams gali sužlugdyti energetinio saugumo politikos įgyvendinimą.

Raktažodžiai: valdysena, energetinis saugumas, visuomenės požiūris, politikos analizė

RIZIKOS VALDYSENA ENERGETINIO SAUGUMO POLITIKOJE

Valdysenos (angl. *governmentality*) teorijos plėtrai bei jos taikymo šiuolaikinėms neoliberalioms valstybėms daugiausia pasitarnavo prancūzų sociologas Michelis Foucault'as. Anot C. Gordono, vėlyvieji M. Foucault'o tyrinėjimai skiria ypatingą dėmesį politiniam valdymui [8]. Kita vertus, kaip pažymi Th. Lemke, M. Foucault'o valdysenos samprata netapatina valdymo su techninėmis ar instrumentinėmis valdymo priemonėmis, kurias paprastai naudoja politinė galia ir biurokratija [9]. Valdysena – tai valdymo taktikos ir institucijų galios santykių dinamiškos formos, yra įvairios taktikos, leidžiančios nuolat iš naujo apibrėžti valstybės valdymo kompeten-

cijas, ką gali ir ko ji negali daryti [10]. Taikant valdyseną gyventojams, galima teigti, kad ji apibūdinama kaip vidinis ir išorinis piliečių valdymas. M. Foucault'o teigimu, galia turi reikštis per pačių individų savęs valdymo formas, todėl valdysena yra subjektų galimų veiksmų lauko struktūravimas ir formavimas [11].

Bendraja reikšme valdymas, M. Foucault'o požiūriu, yra visuomenės ir atskirų jos grupių veikimo būdo suformavimas. Jį sudaro tiek teisėtas politinis ir ekonominis visuomenės įtraukimas, tiek pačių individų pagal galimybes pasirenkamas, svarstomas ir apskaičiuojamas elgesys. M. Foucault'o išskiria specifinę piliečius disciplinuojančią ir reguliuojančią valdymo formą, kuri išskyla vėlyvosios modernybės neoliberalioje visuomenėje. Ši valdymo forma ypatinga tuo, kad ji

tiesiogiai nenaudoja išorinės prievartos. Įvairiais būdais, pasitelkdama žiniasklaidą ir kitas medijas, siekia sukonstruoti ir įtikinti visuomenę, kad ji būtų palanki įgyvendinamai politikai [12].

Valdysena – tai moderniujų valdžios formų mąstysena, išreiškiama institutų, procedūrų, tyrinėjimų, refleksijų, apskaičiavimų ir taktikų suderintu rinkiniu. Toks rinkinys suteikia galimybę visuomenės valdymui taikyti specifinę, bet kartu sudėtingą valdymo formą. Valdysena apibūdinama kaip tam tikra logika ir valdymo strategija, tai valdymas, turintis savo racionalumą ir technologijas. Priešingai nei tradicinis išoriškas visuomenės valdymas, valdysena nesiekia primesti įstatymų. Ji naudoja taktikas, kuriomis siekia sutvarkyti visuomenės būklę, kad būtų pasiekti valstybės norimi tikslai [10]. Įtraukdama rizikas, valdysena tampa ypatingu valdymo būdu, būdingu šiuolaikinėms neoliberalioms visuomenėms [11].

Kadangi individų pasirinkimo ir elgesio pirmenybės yra susijusios su visuomenės grupių įvairiais sociodemografiniais parametrais, jų pasirinkimo galimos rizikos gali būti nesunkiai susiejamos su konkrečių sociodemografinių parametrų gyventojų elgesio statistiškai apskaičiuojama rizika ir jų viešinimu. Tokiu būdu galima netiesiogiai paskatinti tam tikras visuomenės grupes priimti vienus ar kitus sprendimus, kurie yra palankūs vykdomai politikai. Šiuo atveju individai yra paverčiami valdymo strategijų objektais [12, 13]. Valdysena, kaip visuomenės valdymo būdas, yra įgyvendinama socialinės tikrovės konstravimu, įtraukiant ir žmonių emocijas, kurias konceptualiai subordinuoja valdysenos normatyvinės technologijos. Tai reiškia, kad individų išgyvenimai padaromi valdymo technologijų objektais. Taikant valdyseną visuomenės valdymui yra pasinaudojama individų rūpesčiais ir nerimu. Kita vertus, jei įvairios valdžios vykdomos politikos nepasiekia savo tikslų, galima teigti, kad valdysena netinkamai naudojosi žmonių elgesio prioritetais ir buvo neadekvati.

VISUOMENĖS POŽIŪRIS IR ENERGETINIO SAUGUMO POLITIKOS PRIORITETAI

Sėkmingas bet kurios energetikos politikos tikslų įgyvendinimas visų pirma turėtų būti grin-

džiamas sukonstruota ir visuomenei efektyviai pateikta informacija (pvz., pigūs energetikos išteklių, energetikos išteklių gavybos ekologiškumas ir t. t.) 2013 m. apklausos duomenys parodė, kad du trečdaliai Lietuvos gyventojų nesutiko, kad yra gerai informuoti apie Lietuvos energetikos problemas (68,7 %), o daugiau nei pusė (57,3 %) manė, kad žiniasklaida energetikos aktualijas atspindi nepakankamai išsamiai. Situacija nepagerėjo ir 2017 m. – 70,7 % teigė, kad nėra gerai informuoti apie Lietuvos energetikos problemas, ir tik šiek tiek sumažėjo manančiųjų, jog žiniasklaida energetikos aktualijas neatspindi išsamiai (53,3 %).

Gyventojai teigė, kad menkai žino ir apie svarbiausius energetikos politikos atsakingus asmenis ir institucijas. 2013 m. apie valdžios institucijų vaidmenį įgyvendinant energetikos politiką *daug* ir *labai daug* žinojo 14,9 % respondentų, apie verslo grupių – 16 %, apie mokslininkų-ekspertų – 16,6 % ir apie visuomenės vaidmenį – 16,4 % respondentų (2017 m. šis klausimas nebuvo įtrauktas į apklausą).

Minėjome, kad neoliberalioje demokratinėje visuomenėje sėkminga valdysena privalo labiau atsižvelgti į suinteresuotų grupių racionalumą, o energetikos politikos atsakingi veikėjai turi turėti visuomenės pasitikėjimo kreditą. Tačiau racionaliai svarstančiomis suinteresuotomis grupėmis sudėtinga pasinaudoti, jei gyventojai mano, kad energetikos politikos formuotojai neatstovauja visuomenei apskritai ir grupių atskiriems interesams. Tokiu atveju valdysenos teorija atkreipia dėmesį į vykdomų politikų neefektyvumą, kuris susijęs su valdymo formuojamo (dokumentų ir viešų pasisakymų) diskurso ir gyventojų nuomonių apie politikos tikslus nesutapimu.

Tyrimas rodo, kad viešasis visuomenės diskursas 2013–2017 m. buvo nepalankus energetikos politikai įgyvendinti. 83,7 % respondentų atsakomybę už Lietuvos energetikos problemas priskyrė LR Vyriausybei ir 79,6 % Seimui. Tuo pat metu 47,1 % respondentų *blogai* ir *labai blogai* vertino politikų bei 47,9 % respondentų *blogai* ir *labai blogai* valdininkų galimybes efektyviai ir kompetentingai spręsti energetikos problemas. Per 50 % respondentų *blogai* ir *labai blogai* vertino politikų ir valdininkų kompetenciją, produktyvumą bei atstovavimą viešajam interesui. Galiausiai labai blogai buvo įvertintas

politikų (58,1 %) ir valdininkų (58,3 %) skaidrumas. Apibendrinant galima teigti, kad vykdomą energetikos politiką labai nepalankiai vertino visuomenės diskursas.

Suprantama, kad tokia kontekste gali susiformuoti nesutapimas tarp valstybės vykdomos energetinio saugumo politikos ir visuomenės prioritetų. Nors dėl esminių Lietuvos visuomenės prioritetų ir valstybės suformuluotų energetinio saugumo tikslų egzistuoja suderinamumas, bet visuomenės apklausa parodė, kad ryškiai išsiskiria šio tikslo siekimo būdai. Iki 2009 m. Ignalinos AE uždarymo Lietuva buvo branduolinė valstybė ir net po uždarymo šios ambicijos nebuvo atsisakyta. Visagino AE iki 2012 m. konsultacinio referendumo buvo vienas iš esminių Lietuvos energetinį saugumą turėjusių užtikrinti projektų, kuris iš šalies politinės darbotvarkės galutinai pasitraukė 2016 m., kai Valstiečių ir žaliųjų sąjungos suformuota Vyriausybė atvirai pasisakė prieš branduolinę energetiką tiek Lietuvoje, tiek užsienyje [14]. Visagino atominės elektrinės (AE) projektas taip pat nėra įtrauktas į naujausią Lietuvos nacionalinės energetinės nepriklausomybės redakciją [6]. Galima teigti, kad Lietuvos politikos pokytį dėl Visagino AE statybų paveikė neigiama visuomenės nuomonė. Kitas projektas, liudijantis stiprų prieštaravimą tarp energetinio saugumo politikos ir visuomenės prioritetų, – skalūnų dujų žvalgyba ir gavyba. Per pasaulį ritantis skalūnų dujų optimizmo bangai, Lietuva taip pat rimtai svarstė šį šaltinį ir išvėlgė strateginį jo vaidmenį [15]. Valdysenos teorijos požiūriu, abu šie projektai leidžia kalbėti apie to laikotarpio energetinio saugumo politikos didelę nesėkmę. To meto energetinio saugumo politikos įgyvendintojai nesugebėjo tinkamai atpažinti visuomenės prioritetų bei suprantama ir priimtina kalba argumentuoti projektų svarbą ir įtikinti jų nauda.

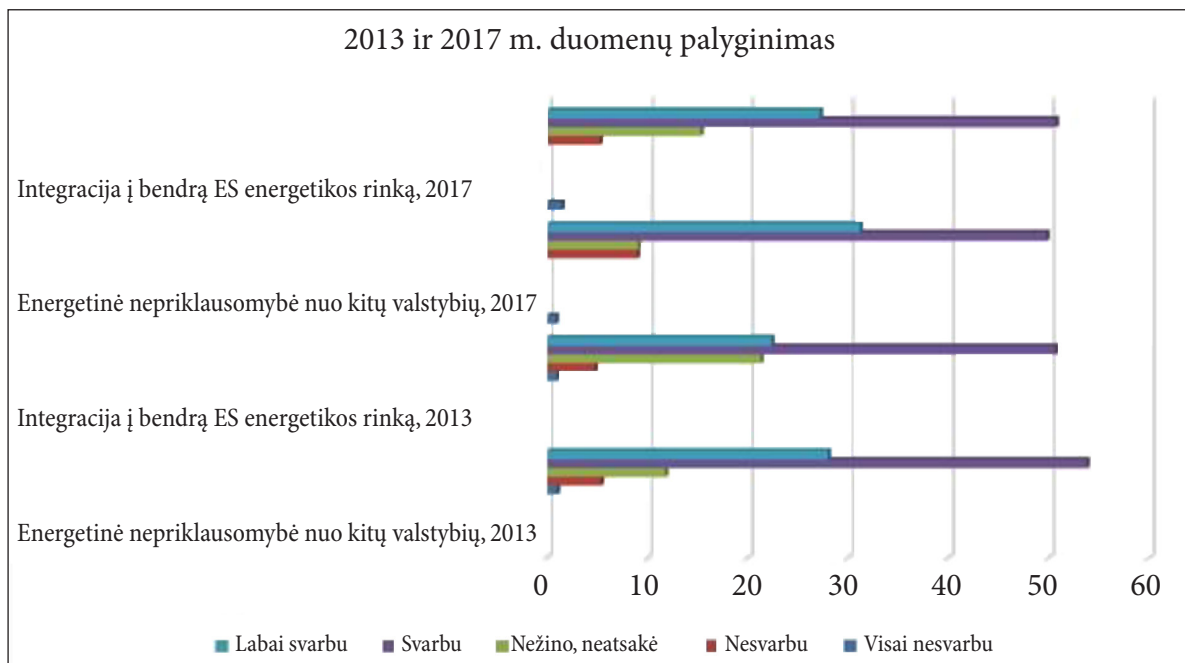
Tyrimas parodė augantį visuomenės nepritarimą tiek branduolinei energetikai (2008 m. naujos AE statyboms nepritarė 20,9 %, o 2013 m. beveik ketvirtadalis (24,1 %) respondentų atsakė, kad atominės energetikos plėtra *visai nesvarbi* arba *nesvarbi*), tiek skalūnų dujų gavybos plėtrai – 28,6 % respondentų manė, kad *nesvarbu* arba *visai nesvarbu* Lietuvos energetiniam saugumui [15]. Dėl branduolinės energetikos ir skalūnų dujų visuomenės nežinojimas ar ne-

apsisprendimas taip pat buvo aukštas (atitinkamai 26,8 % ir 31,7 %). 2017 m. manančiųjų, kad branduolinė energetika nėra svarbus Lietuvos energetinio saugumo aspektas, jau siekė 42,9 % (36,9 % svarbus, 20,2 % nežino / neatsakė), o skalūnų dujos – 37 % (41,3 % svarbus, 21,7 % nežino / neatsakė).

2013 ir 2017 m., atliktos reprezentatyvios visuomenės apklausos atskleidė keletą įdomių detalių apie visuomenės požiūrį į energetinį saugumą. Visų pirma, kaip ir buvo galima tikėtis, labiausiai išsiskyrė *svarbi* arba *labai svarbi* energetikos išteklių kaina (2013 m. – 89,7 %; 2017 m. – 93,4 %) ir *svarbus* bei *labai svarbus* energetinių paslaugų tiekimo patikimumas (2013 m. – 87,9 %; 2017 m. – 91,9 %).

Visuomenė labai mažai turi informacijos apie ypač rečiau minimą naftos gavybos plėtrą; energijos išteklių diversifikaciją (įvairovę); energijos tiekėjų diversifikaciją (įvairovę); integraciją į bendrą Europos Sąjungos energetikos rinką; gebėjimą pasinaudoti tarptautiniais politiniais ryšiais (pvz., ES, NATO) Lietuvos interesams ginti [15]. 2013 m. 81,8 % respondentų pripažino, kad energetinė nepriklausomybė nuo kitų valstybių yra *ypač svarbi*, ir tik 6,4 % manė, kad *nesvarbi* ir *labai nesvarbi*, 2017 m. – atitinkamai 90 % ir 9,9 %. 2013 m. 72,8 % respondentų manė, kad integracija į bendrą ES energetikos rinką yra *svarbi* ir *labai svarbi*, tik 5,8 % teigė, kad tai *nesvarbi* ir *visai nesvarbi*. 2017 m. – atitinkamai 77,9 % ir 6,8 % (žr. pav.).

Valdysenos teorija teigia, kad šiuolaikinės demokratiškos visuomenės valdymui nebūdingas prievartinis jėgos naudojimas. Selektyviai pateikdamas grėsmes ir rizikas, valdymas siekia sukonstruoti konkrečios energetikos politikos tikslams palankų viešąjį diskursą ir netiesiogiai priversti visuomenę sutikti su vienais ar kitais valdžios sprendimais (pvz., pritari ar nepritari branduolinės energetikos ar skalūnų dujų plėtrai ir t. t.). Tačiau Lietuvos visuomenės apklausos atskleidė, kad didelė visuomenės dalis neturi pakankamai informacijos apie Lietuvos energetikos politiką bei jos problemas. Energetinio saugumo grėsmių atveju neinformuotų veikėjų pasirinkimas turėtų pasiskirstyti priklausomai nuo jų pasitikėjimo energetikos politikos vykdytojais, arba tiksliau, – nuo pasitikėjimo konkrečiomis partijomis [15].



Pav. Energetikos sistemos santykis su kitomis valstybėmis

LIETUVOS VALDŽIOS ENERGETINIO SAUGUMO POLITIKOS KRYPTYS IR VEIKLA

Atsižvelgiant į Lietuvos institucinę sudėtį, energetikos politikai daugiausia įtakos turi valdančiąją daugumą formuojančių parlamentinių politinių partijų ir šalies Prezidento pozicija. Minimų politinių partijų pozicijos lemia įstatymų, susijusių su energetiniu saugumu, priėmimą ir atmetimą Seime. Pozicijų suderinamumas su Prezidento pozicija lemia jų patvirtinimą arba vetavimą. Lietuvos politinių partijų galimybes formuoti energetikos politikos kryptis iš dalies riboja visuomenės požiūris į įvairius su energetika susijusius klausimus, nes Seimą ir Prezidentą tiesiogiai renka visuomenė. Tokia politinė Lietuvos tvarka grindžia pagrindinę straipsnio idėją – palyginti esminius Lietuvos energetikos politikos bruožus su visuomenės požiūriu į energetinį saugumą.

Lietuvos energetikos politikos kontūrai nustatomi oficialių dokumentų analizės pagrindu. Tyrimo imtį sudaro 2012–2017 m. politinių partijų susitarimai, energetikos, nacionalinio saugumo ir aplinkos strategijos, vyriausybės programos ir jų įgyvendinimo priemonės, Prezidento metiniai ir inauguraciniai pranešimai.

Taip pat į imtį įtraukiami Užsienio reikalų, Energetikos ir Aplinkos ministerijų planavimo dokumentai. Lietuvos energetikos politikos bruožai nagrinėjami keliais aspektais. Visų pirma išskiriami svarbiausi energetikos politikos tikslai ir skaičiuojamas jų paminėjimas. Kitame etape nagrinėjamos Lietuvos energetikos politikos kryptys, vertinama atskirtų energijos išteklių reikšmė Lietuvos energetikos politikoje. Pagaliau glaustai pristatomi didžiausią įtaką energetikos politikos formavimui turinčių socialinių veikėjų požiūrių skirtumai.

Pradedant nuo Lietuvos energetikos politikos, galima teigti, kad esminis jos prioritetas – energetinė nepriklausomybė. Prioriteto apibrėžimas – „laisvai pasirinkti energijos išteklių <...> tiekimo šaltinius <...>, labiausiai atitinkančius valstybės energetinio saugumo poreikius ir Lietuvos vartotojų interesus įsigyti energijos išteklius palankiausia kaina“ [5] – atitinka D. Yergino suformuotą energetinio saugumo sampratą. Mokslininkas teigia, kad energetinis saugumas reiškia: „adekvataus ir patikimo energijos išteklių tiekimo, nepažeidžiančio svarbiausių nacionalinių interesų ir vertybių, užtikrinimą už prieinamą kainą“ [16]. Kiti Lietuvos energetikos politikos uždaviniai yra daugiau išvestiniai, kurių įgyvendinimas padeda pasiekti

pagrindinį tikslą – energetinę nepriklausomybę. Dažniausiai pasikartojantys Lietuvos energetikos politikos tikslai yra energetikos infrastruktūros plėtotė (222 paminėjimai), pastatų energetinio efektyvumo didinimas (88), atstovavimas Lietuvos energetikos interesams tarptautinėse organizacijose (84) ir energijos išteklių kainų mažinimas (75). Rečiau minėti tikslai: elektros sistemų sinchronizacija su kontinentinės Europos tinklu (60) ir strateginių bendrovių pertvarka (38).

1 lentelė. Esminiai Lietuvos energetikos politikos tikslai ir jų pasikartojimas

Energijos išteklių kainų mažinimas	75 (11 %)
Infrastruktūros plėtojimas	222 (32,5 %)
Energetinė nepriklausomybė	115 (16,8 %)
Strateginių bendrovių pertvarka	38 (5,6 %)
Pastatų energetinio efektyvumo didinimas	88 (12,9 %)
Sinchronizacija	60 (8,8 %)
Atstovavimas Lietuvos energetikos interesams tarptautinėse organizacijose	84 (12,3 %)
Iš viso	682

Lietuvos energetikos politikoje formuluojami tikslai energetikos sistemą orientuoja Vakarų kryptimi. Strateginiai energetikos infrastruktūros projektai, tokie kaip suskystintų gamtinių dujų terminalas „Nepriklausomybė“, elektros jungtys tarp Lietuvos, Švedijos ir Lenkijos, elektros sistemų sinchronizacija su kontinentinės Europos tinklu ir Lietuvą bei Lenkiją apjungiantis dujotiekis *Gas interconnection between Poland and Lithuania* (GIPL) integruoja Lietuvos energetikos sistemą į Europos Sąjungos valstybių sistemas ir atitinkamai plečia energetikos sistemos ribas į Vakarų. Rytų kryptis yra tapatinama su grėsme, kurios neįmanoma valdyti, todėl bandoma nuo jos atsiriboti integruojant Lietuvos energetikos sistemą į saugesnę ir labiau nuspėjamą Europos Sąjungos energetikos sistemą.

Minimą teiginį pagrindžia energetinės nepriklausomybės formuluotė, akcentuojanti priklausomybės nuo Rusijos problemą ir sureikšmi-

nanti integraciją į Europos Sąjungos energetikos sistemą: „Lietuvos energetinė priklausomybė nuo dujų importo iš monopolinio tiekėjo <...> ir vyraujantis elektros energijos importas <...> kelia realią grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui ir dėl to Lietuvos integracija į Europos energetikos sistemą yra gyvybiškai būtina“ [17]. Rusijos keliamos grėsmės Lietuvos nacionaliniam ir energetiniam saugumui iki 2014 m. pabaigos daugiausia sietos su Rusijos dujų tiekimo į Lietuvą monopoliumi ir „Gazprom“ valdytomis 37 % AB „Lietuvos dujos“ akcijomis [5]. Už Lietuvos nacionalinį saugumą atsakingų institucijų teigimu, Rusija, pasinaudodama tokia padėtimi, manipuliavo energijos išteklių kainomis, kišosi į Lietuvos politinį procesą ir bandė įtikinti Lietuvos visuomenę, kad energetinė nepriklausomybė yra brangi ir apčiuopiamos naudos neduodanti energetikos politikos kryptis [18]. Tai daugiau ar mažiau atsispindi mokslinėje literatūroje [3, 19–24].

Siekis pakeisti sinchroninę zoną, kurioje veikia Lietuvos elektros sistema, taip pat rodo energetikos sistemos ribų perbraižymą Vakarų link. Šiuo metu Lietuvos elektros sistema dirba sinchroniniu režimu su Rusijos valdoma ir Nepriklausomų valstybių sandraugos administruojama IPS/UPS sistema. Tokia situacija tapatinama su „didelės tikimybės“ geopolitinėmis rizikomis ir priklausomybe nuo Rusijos centralizuotai valdomos elektros sistemos [25]. Kontinentinės Europos tinklas, su kuriuo siekiama sinchronizuoti Baltijos valstybių elektros sistemas, tapatinamas su saugia aplinka [17, 26]. Kita vertus, Lietuvos energetikos sistemos ribų konstravimą Vakarų link rodo ir tai, kad nagrinėtuose dokumentuose Europos Sąjunga paminėta 2 137 kartus ir apie ją atsiliepta teigiamai, o Rusija – tik 293 kartus ir daugiausia neigiamai. Lietuvos energetikos politika rodo, kad šalies energetikos sistema negali būti konstruojama Rytų kryptimi, jungiantis su buvusiomis Sovietų Sąjungos respublikomis, likusiomis Rusijos įtakos sferoje.

Iš turimų reprezentatyvios apklausos duomenų matyti, kad Lietuvos energetikos politikoje formuluojami tikslai ir perbraižomos energetikos sistemos ribos atitinka visuomenės požiūrį į energetinį saugumą. Daugiau nei 70 % apklaustų lietuvių teigė, kad integracija į bendrą ES energetikos rinką yra svarbi; beveik pusė jų

pritarė Lietuvos siekiam sumažinti Rusijos įtaką šalies energetikos sistemai. Esama ir tam tikrų išlygų – 81,8 % respondentų teigė, kad energetinė nepriklausomybė nuo kitų valstybių yra svarbi ar labai svarbi, tačiau jų nebuvo klausta apie nepriklausomybę nuo tarptautinių organizacijų politikos. Integracija į Europos Sąjungos energetikos rinką stiprina Lietuvos energetinę nepriklausomybę nuo Rusijos ir didina energetinį saugumą [27, 28], bet apriboja svarbiausių Lietuvos politiniam procesui socialinių veikėjų galimybes nustatyti energetikos politikos kryptis, nes jos turi būti derinamos su ES Bendrosios energetikos politikos nuostatomis. Bendrosios energetikos politikos nuostatos teisiškai įpareigoja laikytis priimto klimato ir energetikos įstatymų paketo, už kurio neįgyvendinimą gali būti skiriamos nuobaudos. Lieka neaišku, ar visuomenė palankiai vertina Lietuvos energetikos politikos priklausomybę nuo Europos Sąjungos priimamų sprendimų.

Tarp visuomenės požiūrio ir Lietuvos energetikos politikos galima rasti ir panašumų, ir skirtumų. Reprezentatyvios apklausos duomenys rodo, kad visuomenė visas energijos išteklių rūšis daugiau ar mažiau laiko svarbiomis Lietuvos energetiniam saugumui. Atsinaujinantys energijos išteklių vertinami kaip svarbiausi, išskastiniai energijos išteklių rikiuojasi antroje vietoje pagal svarbą, branduolinė energetika – trečioje vietoje, o nekonvenciniai išskastiniai energijos išteklių (skalūnų dujos ir nafta) – paskutinėje vietoje. Nagrinėtuose dokumentuose daugiausia dėmesio skiriama išskastiniams energijos ištekliams

(1 034 paminėjimai), mažiau – atsinaujinantiems energijos ištekliams (785) ir branduolinei energetikai (588), mažiausia – nekonvenciniams išskastiniams energijos ištekliams. Taip pat reiktų pažymėti, kad daugiausia numatytų ar įgyvendintų infrastruktūros projektų siejami su išskastinės energetikos panaudojimu. Nors visuomenė atsinaujinančius energijos išteklius laiko svarbiausiais energetiniam saugumui, Lietuvos energetikos politikoje analizuotu laikotarpiu didžiausias dėmesys skirtas išskastiniams energijos ištekliams (žr. 2 lentelę).

Tiek visuomenės, tiek skirtingų energetikos politiką formuojančių socialinių veikėjų požiūriai labiausiai išsiskyrė dėl branduolinės energetikos ir nekonvencinių išskastinių energijos išteklių. Konservatorių suformuota (2008–2012) valdančioji dauguma palaikė Visagino AE statybas ir nekonvencinių energijos išteklių žvalgybą bei gavybą. Palaikymą šioms projektams reiškė ir Lietuvos prezidentė D. Grybauskaitė [29, 30, 31]. Socialdemokratų suformuota valdančioji koalicija (2012–2016) neartikuliuo vieningo požiūrio Visagino AE atžvilgiu, tačiau deklaravo paramą skalūnų energijos išteklių žvalgybai ir gavybai. 2012–2016 m. Lietuvos Vyriausybės programoje nurodyta, kad Visagino AE projektas bus iš naujo įvertintas ir inicijuojama skalūnų gamtinių dujų gavyba [32]. Deja, Visagino AE projektas nebuvo įtrauktas į 2013 m. Vyriausybės nutarimą dėl 2012–2016 m. programos įgyvendinimo priemonių [33], o skalūnų gamtinių dujų žvalgybos ir gavybos projektas buvo perleistas Aplinkos ministerijai ir liko neįgyvendintas.

2 lentelė. Energijos išteklių paminėjimas oficialiuose dokumentuose ir visuomenės požiūris į jų svarbą Lietuvos energetiniam saugumui

Rodiklis	Iškastiniai energijos išteklių	Atsinaujinantys energijos išteklių	Branduolinė energetika	Nekonvenciniai išskastiniai energijos išteklių
Visuomenės požiūris				
Svarbu ar labai svarbu	57 %	82 %	49 %	40 %
Nesvarbu ar visai nesvarbu	17 %	4 %	24 %	29 %
Svarbumas. Respondentų, laikusių tam tikrus energijos išteklius svarbiais ar labai svarbiais; nesvarbiais ir visai nesvarbiais, skirtumas	40	78	25	11
Lietuvos energetikos politika				
Paminėjimai	1034 (42 %)	785 (32 %)	588 (24 %)	39 (2 %)

2016 m. pabaigoje valdančiąją koaliciją subūrusi Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga pasisako tiek prieš branduolinę energetiką [14], tiek prieš nekonvencinę iškastinę energetiką.

Lyginant 2013 m. apklausų duomenis su 2017 m. visuomenės nuomonės tyrimų rezultatais, galima matyti, kad visuomenė tapo kritiškesnė. 2013 m. tik dviejuose iš keturiolikos anketoje paminėtų energetinio saugumo aspektų buvo vertinamas didesnis neigiamas požiūris, palyginti su 2017 m. duomenimis. Verta paminėti, kad labai sumažėjo branduolinės energetikos ir iškastinio kuro svarba: branduolinės energetikos plėtra (2013 m. – 24,1 %; 2017 m. – 42,9 % – nesvarbi); skalūnų dujų plėtra (2013 m. – 28,6 %; 2017 m. – 37 % – nesvarbi); naftos gavybos plėtra (2013 m. – 17,3 %; 2017 m. – 30,1 % – nesvarbi). Branduolinės energijos neigiamos nuostatos galėtų būti siejamos ne tik su Visagino AE kritika žiniasklaidoje, bet ir su branduolinės energetikos plėtra Lietuvos kaimynystėje (Astravo (Baltarusija) ir Baltijos (Kaliningradas) atominėmis elektrinėmis). Iš anketoje išskirtų keturiolikos energetinio saugumo aspektų vienuolikos svarba padidėjo [34]. Pastarųjų metų įgyvendinti energetikos projektai ir didėjantis energetinio saugumo diskurso pozityvumas rodo, kad Lietuvos gyventojai jaučiasi saugesni energetinio saugumo klausimais.

IŠVADOS

1. Valdysenos teorijos požiūriu, energetikos rizikų pristatymas visuomenei ir tų rizikų suvokimas tampa specifiniu energetikos politikos įgyvendinimo instrumentu [35]. Visuomenės energetikos grėsmių suvokimas gali būti valdžios institucijų panaudotas kaip specifinis būdas kontroliuoti gyventojų (ne)pritarimą tam tikriems energetikos politikos įgyvendinimo sprendimams. Toks valdysenos būdas tiesiogiai susijęs su visuomenės informatyvumu – vienkia taktika bus naudinga politikos įgyvendinimui, jei visuomenė turi mažiau informacijos, ir kitokia, jei visuomenė turi daugiau informacijos bei pasitiki svarbiausiais energetikos politikos veikėjais. Kai visuomenė yra mažiau informuota, politikos formuotojai linkę remtis ekspertiniu vertinimu, iškeltais ir suformuotais strateginiais valstybės interesais. Kai visuomenė labiau

informuota, ieškoma dialogo ne tik atsižvelgiant į visuomenės nuomonę, bet ir labiau apgalvojant pasirinktus argumentus, komunikavimo strategijas bei ugdant politikos formuotojų prestižą visuomenėje.

2. 2012–2017 m. Lietuvos svarbiausių energetikos politikos dokumentų tikslų konstravimas iš esmės atitinka visuomenės požiūrį į energetinį saugumą. Visuomenė pritaria energetinės nepriklausomybės siekiui ir Rusijos įtakos Lietuvos energetikos sistemai mažinimui. Taip pat visuomenė palaiko Lietuvos integraciją į Europos Sąjungos energetikos sistemą, pritaria Lietuvos energetikos sistemos ribų perbraižymui iš Rytų į Vakarų. Visa tai atitinka ir svarbiausius energetinio saugumo dokumentuose formuluojamus tikslus.

3. Skiriasi politinių partijų požiūris į energetikos politiką. Dešinėsios politinės partijos 2014–2017 m. teikė didesnę dėmesį iškastiniams energetikos ištekliams, o kairiosios partijos, ypač valstiečiai ir žalieji, agitavo už atsinaujinančius resursus ir intensyviai kritikavo skalūnų dujų gavybos bei atominės elektrinės galimybes. Apklausos duomenys parodė, kad pastarosios partijos, formuodamos galimas rizikas, sugebėjo suformuoti kritišką visuomenės nuomonę tiek į atominės elektrinės statybą, tiek į skalūnų dujų gavybą. Lietuvos energetikos politikos dokumentuose didesnis dėmesys buvo skiriamas iškastiniams energijos ištekliams, o visuomenė laikėsi nuomonės, kad atsinaujinanti energetika yra svarbesnė. Viešasis diskursas nagrinėjamu laikotarpiu buvo itin nepalankus įgyvendinant energetikos politiką, todėl dešinėsios partijos sunkiai galėjo įrodyti Lietuvos gyventojams atominės energijos ir skalūnų dujų naudingumą.

4. Tyrimai parodė, kad viešasis diskursas 2014–2017 m. buvo itin nepalankus energetikos politikai, susijusiai su iškastiniais energijos ištekliais ir atomine energija. Beveik pusė Lietuvos gyventojų *blogai* ir *labai blogai* vertino politikų (47,1 %) ir valdininkų (47,9 %) galimybes efektyviai ir kompetentingai spręsti energetikos ūkio problemas.

Literatūra

1. Balžekienė A. *Socialinis branduolinės rizikos suvokimas: teorinės išvalgos ir jų refleksija Lietuvos visuomenės požiūriuose į Ignalinos AE*: daktaro disertacija. Kaunas: KTU. 2006.
2. Gaidys V., Rinkevičius L. Černobylio baimė, pigios energijos nauda ar kai kas daugiau? Dvidešimties metų visuomenės nuomonės apie Ignalinos AE sociologiniai tyrimai Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*. 2008. T. 19(4). P. 102–111.
3. Grigas A. *The Politics of Energy and Memory between the Baltic States and Russia*. Farnham, Surrey: Asghate, 2013.
4. Česnakas G. Energy security challenges, concepts and the controversy of energy nationalism in Lithuanian energy politics. *Baltic Journal of Law & Politics*. 2013. Vol. 6. No. 1. P. 106–139.
5. *Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija, patvirtinta 2012-06-26 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. XI-2133*.
6. *Nacionalinė energetinės nepriklausomybės strategija, patvirtinta 2018-04-21 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. XIII-1288*.
7. Leonavičius V., Genys D., Krikštolaitis R. Public perception of energy security in Lithuania. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2015. Vol. 4. No. 4. P. 311–322.
8. Gordon C. “Governmental Rationality: An Introduction.” In *The Foucault Effect. Studies in Governmentality with two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, eds. G. Burchell, C. Gordon P. Miller. Chicago: University of Chicago Press. 1991. P. 1–51.
9. Lemke Th. ‘Foucault, Governmentality, and Critique’, *Rethinking Marxism*, 2002. 14(3). P. 49–64.
10. Foucault M. Governmentality. *The Foucault Effect. Studies in Governmentality with two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*, G. Burchell, C. Gordon P. Miller (eds.). Chicago: University of Chicago Press. 1991.
11. Leonavičius V. Rizikos konstravimas valdysenos teorijos požiūriu. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*. 2014. T. 5(3). P. 141–152.
12. Dean M. Risk, calculable and incalculable. In: Lupton D. (ed.). *Risk and Sociocultural Theory: New Directions and Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 131–160.
13. Lupton D. (eds.). *Risk and Sociocultural theory: new directions and perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 1999.
14. *Septynioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa, patvirtinta 2016-12-13 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. XIII-82*.
15. Leonavičius V., Genys D. *Energetinio saugumo sociologija. Teorija ir praktika*. Kaunas: VDU. 2017.
16. Yergin D. Energy security in the 1990s. *Foreign Affairs*. 1988. 1(67). P. 110–132.
17. *Lietuvos Respublikos Seime atstovaujimų politinių partijų susitarimas dėl 2014–2020 metų Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių 2014, sudarytas 2014-03-29*.
18. *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*. Vilnius: Valstybės saugumo departamentas. 2015.
19. Česnakas G. Energetinis saugumas Baltijos–Juodosios jūros regione: nesaugumo ištakos ir poveikis valstybėms. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. 2012. Nr. 10. P. 149–188.
20. Česnakas G. Energy resources as the tools of foreign policy: the case of Russia. *Lithuanian Foreign Policy Review*. 2016. No. 35. P. 9–40.
21. Česnakas G. Baltic States. In: Ostrowski W., Butler E. (eds.). *Understanding Energy Security in Central and Eastern Europe. Russia, Transition and National Interest*. New York: Routledge, 2018. P. 111–123.
22. Vitkus G. Russian pipeline diplomacy: a Lithuanian response. *Acta Slavica Iaponica*. 2008. No. 26. P. 25–46.
23. Česnakas G., Molis A., Juozaitis J. Rusijos geoenergetika ir Baltijos šalių atsakas: integracijos ir bendradarbiavimo iniciatyvų reikšmė. *Politologija*. 2018. T. 91(3). P. 3–47.
24. Švedas R. ES energetinės salos požymiai, grėsmės ir šios problemos sprendimo būdai: Lietuvos atvejo analizė. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga*. 2017. Nr. 15. P. 183–212.
25. Molis A., Juozaitis J. Baltic plug into European electricity network: perspectives of success. *Humanities and Social Sciences Latvia*. 2017. No. 25(1). P. 20–44.

26. Nacionalinio saugumo strategija, patvirtinta 2012-06-21 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. XI-2131.
27. Augutis J., Krikštolaitis R., Martišauskas L., Pečiulytė S., Žutautaitė I. Integrated energy security assessment. *Energy*. 2017. Vol. 138(1). P. 890–90.
28. Augutis J., Krikštolaitis R., Leonavičius V., Pečiulytė S., Genys D., Česnakas G., Martišauskas L., Juozaitis J. *Lietuvos energetinis saugumas: metinė apžvalga 2014–2015*. Vilnius: Versus aureus. 2016. 47 p.
29. *Lietuvos Respublikos Prezidento metinis pranešimas*. 2012.
30. *Lietuvos Respublikos Prezidento metinis pranešimas*. 2013.
31. *Lietuvos Respublikos Prezidento metinis pranešimas*. 2014.
32. *Šešioliktosios Vyriausybės 2012–2016 m. programa, patvirtinta 2012-12-13 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. XII-51*.
33. *Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų programos įgyvendinimo prioritetinės priemonės, patvirtintos 2013-03-13 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 228*.
34. Genys D., Leonavičius V., Krikštolaitis R. Public attitude to energy security in Lithuania. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 2018. Vol. 72. Iss. 4. P. 23–32.
35. Zinn J. O. Recent developments in sociology of risk and uncertainty. *Historical Social Research*. 2006. Vol. 3(2). P. 275–286.

Vylius Leonavičius, Justinas Juozaitis,
Dainius Genys

THE GOVERNMENTALITY OF ENERGY SECURITY IN LITHUANIA: A COMPARISON OF SOCIETAL PREFERENCES AND POLITICAL AGENDA

Summary

While looking through the lens of governmentality, the article analyses how the Lithuanian energy security policy and the energy security risks constructed by the political powers coincide with the energy security preferences and perception of risks in Lithuania society. The article first analyses the rationality of Lithuanian energy policy (by examining the conformity of the energy security policy chosen by the Government with the public interest) and then turns its attention to the implementation and consequences of specific energy projects (examining public opinion). The analysis of public attitudes is based on 2013 and 2017 and the analysis of energy policy as the most important energy policy documents for 2012–2017. The study shows that the mismatch between public opinion and policy goals can undermine the implementation of energy security policy.

Keywords: governmentality, energy security, public perception, policy analysis